

FULL LEXICOGRÀFIC

DE LA COMISSIÓ COORDINADORA LEXICOGRÀFICA DE CIÈNCIES,

integrada per l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, el Col·legi de Farmacèutics de Barcelona, el Col·legi de Metges de Barcelona, la Fundació Torrens i Ibern, la Institució Catalana d'Història Natural, la Societat Catalana de Biologia, la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques (les tres últimes, filials de l'Institut d'Estudis Catalans) i els estudiants dels grups dinamitzadors del català a les Universitats de Barcelona.

núm. 1.

Barcelona, octubre 1978

SUMARI: *Presentació.* — *Han dit...* J. Alsina i Bofill, R. Aramon i Serra, Oriol de Bolòs, Enric Casassas. — *Àcid benzèsulfònic, benzè-sulfònic o benzensulfònic*, per Àngel Messeguer. — *Miscel·lània (L'especialització mèdica i la dona*, per R. B. — *Hematogen o hematogènic?*, per O. C. — *Capses de dragees*, per C. D.). — *Correu del full.*

PRESENTACIÓ

El fet que unes persones, al llarg dels anys del passat infortuni, maldessin per mantenir al dia el llenguatge científic no pot ésser, de cap manera, tingut per una sort. L'aleshores aparentment inútil treball d'aquells tenaços recalitrants no era producte d'un atzar venturós al qual hom hagi d'expressar reconeixença; era, ni més ni menys, la conseqüència de la vitalitat de la llengua i de la solidesa que, anteriorment, havia adquirit.

Aquelles persones, individualment o bé constituïdes en comissió especialitzada d'alguna entitat, han fet una tasca d'inestimable valor. Totes les branques de la ciència hi han estat presents: des de l'enginyeria i la matemàtica fins a la química i la biologia. Gràcies a aquestes accions, el català, avui, continua essent un vehicle d'expressió científica tan vàlid com qualsevol altra llengua de cultura.

Els grups de treball, però, constrets segurament per la circumstància adversa, no han tingut potser els contactes i la relació que haurien estat convenients. Les terminologies dels diversos camps de la ciència tenen molts problemes comuns i llur estudi, des de cada camp i sense l'adient connexió amb els altres, podria conduir a solucions diferents.

La Comissió Coordinadora Lexicogràfica de Ciències ha estat creada per evitar aquest risc; la Comissió vol adjuntar els esforços dels estudiosos del llenguatge científic en un sol esforç, a fi d'arribar a unes resolucions i a unes propostes uniformes.

El primer resultat visible de la tasca de la Comissió foren els Vocabularis Bàsics apareguts ara fa un any. Avui comença el seu camí el FULL LEXICOGRÀFIC, destinat a un públic molt dilatat i molt divers, amb l'ambiciosa pretensió d'ésser útil. El FULL voldria representar una guia, voldria donar la mà; però voldria rebre també, des d'ara, l'estímul i l'ajuda de les preguntes i dels suggeriments dels seus lectors.

Que els complexos afers de la llengua no són patrimoni ni responsabilitat d'uns quants; constitueixen una comesa que ens ateny a tots. I tots, per dignitat, hi hem d'esmerçar el nostre coratge.

HAN DIT...

«Avui la nostra cultura pot ésser expressada en català sense limitacions i amb les mateixes possibilitats de formulació que les de qualsevol altra cultura, perquè disposem d'un idioma culte, net, precís i ric. I això gràcies a tants d'hommes de tantes disciplines que l'han treballat i emmotllat deixant-hi cadascun alguna espurna original.»

«No és per culpa nostra que els catalans coixem tan poc el nostre idioma. Però sí que seria culpa nostra si no procuràvem d'esmenar aquesta ignorància. El primer pas ha d'ésser la voluntat d'usar-lo, si no bé del tot, el millor possible. Llavors ens adonarem de les nostres deficiències, i d'aquí en vindrà l'afany de perfecció.»

J. ALSINA I BOFILL
President de l'Institut
d'Estudis Catalans

(Del *Pòrtic del Vocabulari Mèdic* de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, Barcelona, 1974.)

* * *

«Com a vehicle de relació científica exterior, els estudiosos de cadascun d'aquests països» (Finlàndia, Suècia, Noruega, Dinamarca, Holanda, Flandes) «fan un ús regular de les tres llengües universals anteriorment mencionades» (l'anglès, el francès, l'alemany). «Per a la comunicació interior —entre els col·legues en les sessions acadèmiques, davant els deixebles a les universitats, dins les revistes de difusió cultural, etc., l'única llengua possible, però, és, naturalment, la nacional o autòctona.»

R. ARAMON I SERRA
Secretari General de l'Institut d'Estudis Catalans

(De la Presentació de la Monografia Mèdica *El metge davant l'hipertens*, de Josep Alsina i Bofill, Barcelona, 1969.)

* * *

«L'obra molt important de Font i Quer fixà les bases del lèxic botànic català. Els seus principis: criteri científic, o sia, derivació estrictament etimològica, i criteri de mínima deformació en esguard de les formes originàries i internacionals, són bàsics si volem que el català sigui realment present en el concert mundial dels idiomes científics; el criteri d'eufonia, de caràcter estètic i, per tant, eminentment subjectiu, i el d'ús cor-

rent, poc aplicable als neologismes recents, han de restar a segon terme. Els botànics sostenim aquests principis i desitgem que els faci seus la Comissió de lexicografia científica, a la qual volem manifestar la nostra voluntat cordial de col·laboració. Cal certament la cooperació de tots els grups interessats en una tasca que és plena de dificultats, com ho demostren tants de problemes que, com el que podríem tipificar pel cas tàxon-taxó, encara són molt lluny de trobar una solució acceptada per tothom. Esperem que la sèrie de publicacions que comença amb aquest fascicle aportarà nous elements per a la clarificació de les qüestions difícils i que, amb això, serà un instrument valuós per a la dignificació de la llengua.»

ORIOI DE BOLÒS
Membre de l'Institut
d'Estudis Catalans
Catedràtic de Botànica

* * *

«Els problemes terminològics que el llenguatge de la química té plantejats a conseqüència de les característiques comentades fins ara, resten agreujats en una certa manera en català a causa del llarg temps d'abandonament de l'ús de la llengua per al conreu de la ciència, però sobretot a causa de la repressió que ha sofert la nostra llengua en les èpoques més recents, coincidint amb l'eclosió al món d'una activitat científica i tecnològica d'una intensitat mai no coneguda abans i amb el desenvolupament de teories i de tècniques de treball a un ritme cada vegada més accelerat. Ha esdevingut, doncs, necessària i molt urgent la realització en català d'una tasca de fixació i de clarificació de la terminologia científica en general, i de la química en particular.»

«En aquests moments, quan sembla que els Països Catalans surten finalment d'una època adversa, quan les institucions comencen a ésser retrobades, quan és clarament manifesta la voluntat col·lectiva de recuperació vers una normalitat nacional, és important de disposar de totes les eines que facin possible aquesta normalització, àdhuc en els terrenys més especialitzats.»

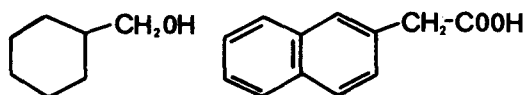
ENRIC CASASSAS
Membre de l'Institut
d'Estudis Catalans
Catedràtic de Química
Analítica

(Del Prefaci del *Diccionari de l'utilitat química*, de Salvador Alegret i Sanromà. Barcelona, 1977.)

ACID BENZÈSULFÒNIC, BENZÈ-SULFÒNIC O BENZENSULFÒNIC

L'adaptació al català de les Regles Internacionals de Nomenclatura de la IUPAC (International Union of Pure and Applied Chemistry), ha plantejat, en el camp de la Química Orgànica, alguns problemes d'abast molt general. Un dels més importants és el que es presenta per a aquells mots composts en els quals hi intervenen els noms dels hidrocarburs, i en constitueixen exemples concrets els noms de certes classes de radicals multivalents o els noms que deriven d'aplicar la nomenclatura conjuntiva als composts orgànics. Podem escollir aquest darrer cas per a il·lustrar la decisió que la Comissió de Lexicografia de la Secció de Química de la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques va adoptar com a definitiva per a resoldre tant aquest problema com d'altres que en deriven.

D'acord amb la definició de la IUPAC, hom pot aplicar la nomenclatura conjuntiva quan, en una molècula, el grup principal es troba unit a un component acíclic, el qual està directament enllaçat a un component cíclic mitjançant un enllaç carboni-carboni, tal com ocorre en les següents estructures:

La Regla general estableix que per a anomenar-les, hom anteposa el nom del component cíclic al del component acíclic, tot formant una sola paraula, i conservant cadascun d'ells el seu nom com a molècula individual, és a dir, com si l'altre component fos reemplaçat per un àtom d'hidrogen. D'acord amb això, i com a exemple, el nom anglès de les estructures esmentades és, respectivament:

cyclohexanemethanol 2-naphthaleneacetic acid

Atenent els criteris generals d'adaptació al català de sistemes internacionals de nomenclatura, segons els quals, cal mantenir, tant una fidelitat al geni de la nostra llengua com un respecte per les solucions que les diverses llengües internacionals han adoptat, el problema plantejat comporta les següents consideracions:

a) hom ha d'acceptar que en català, i pel propi geni de la llengua, els noms dels hidrocarburs presenten la terminació en vocal accentuada (exemples: metà, etè, propí, ciclohexà, naftalè, ...);

b) en aplicar la regla de la nomenclatura conjuntiva, i tenint en compte solament la consideració anterior, hom arriba a solucions tals com:

ciclohexàmetanol àcid 2-naftalèacètic
ciclohexà-metanol àcid 2-naftalè-acètic

c) cap de les solucions anteriors no es pot considerar vàlida. La primera d'elles comporta l'ús, en casos determinats (vegeu el segon exemple), de dos accents gràfics, el qual fet és suficientment estrany a la nostra llengua com per, sota justificacions de llenguatge científic, autoritzar-ne el seu establiment. D'altra part, la segona solució tampoc no és satisfactòria, ja que la introducció de guionets és incorrecta, atesa la funció ben específica que té el guionet en la nomenclatura química, tal com mostra el segon exemple, en haver de col·locar-ne un entre la xifra i el mot;

d) la solució més satisfactòria vingué de considerar que si bé el geni del català ha portat, al llarg de l'evolució de l'idioma, a establir la terminació en vocal accentuada d'un gran nombre de mots, molts d'ells d'ús comú, suprimint-ne la lletra *n* que originalment, i per derivació del llatí, havien tingut, aquesta lletra torna a aparèixer en la formació de mots derivats (pi-pins; pa-panet; etcètera). Llavors, l'aplicació d'aquest mateix criteri al nostre problema condueix a considerar que l'establiment dels noms dels hidrocarburs en vocal accentuada no impedeix afegir una *n* quan aquests no es troben al final de paraula. Així, en els exemples anteriors, hom els anomenaria:

ciclohexanmetanol àcid 2-naftalenacètic

Aquesta solució, la qual implica la introducció d'una lletra *n* etimològica, ha trobat una aplicació d'abast general en el camp de la nomenclatura de Química Orgànica, i si hom retorna als mots que han encapçalat aquest comentari, trobarà ja fàcilment quina és la resposta correcta: àcid benzensulfònic.

A. MESSEGUER

MISCEL·LANIA

L'ESPECIALITZACIÓ MÈDICA I LA DONA

Els canvis socials també es manifesten en el lèxic. En el Diccionari Corachan (1936) només hi figuren, en ambdós gèneres, els especialistes següents: ginecòleg, laringòleg, fisiòleg, històleg i hematòleg, els quals fan llur femení amb la terminació -òloga.

Posteriorment, la incorporació creixent de la dona en el món de les especialitats mèdiques, ha fet que fos introduïda en els diccionaris una forma femenina per a tots els mots que designen una especialització en el camp sanitari. Així, al costat de neuròleg, cardiòleg, uròleg, epidemiòleg, etc., s'hi troben els femenins neuròloga, cardiòloga, uròloga, epidemiòloga, etc.

De totes maneres, un petit nombre (els acabats en -atre) conservaven fins ara una forma única. L'última relació d'acords que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ha fet pública, elimina aquesta excepció i, al costat de pediatre, psiquiatre i geriatre, hi figuren els femenins pediatra, psiquiatra i geriatra. — R. B.

HEMATOGEN O HEMATOGENIC?

De segur, serà convenient de posar una mica d'ordre a la general confusa aplicació dels sufixos *-gen* i *-gènic*. Diccionaris de diverses llengües els usen arbitràriament i, alguns, fan sinònims els adjectius acabats en *-gen* (a vegades, adjectius substantivats) i els acabats en *-gènic*. Semànticament, el sufix *-gen* indica «que genera»; per aquesta raó, proposem de reservar el seu ús als casos on el rigorós sentit és aquest. Així, direm

allergen, antigen, carcinogen, lacrimogen, patogen..., a allò que, respectivament, produeix o genera al·lèrgia, anticossos, càncer, llàgrimes, malaltia. I, en canvi, proposem d'atorgar un caràcter preferent al sufix *-gènic* (en lloc del *-gen*) quan el sentit del mot no sigui «que genera», sinó «generat per», «generat en», «generat a través de», etc. En atenció a aquest criteri distintiu, proposem, com a formes preferents, per a allò que és produït pel metge, originat en el múscul, d'origen renal o d'origen nerviós (però en cap cas no genera metges, ni múscul, ni ronyó, ni teixit nerviós), els adjectius *iatrogènic, miogènic, nefrogènic i neurogènic*, respectivament. Si seguim aquesta sistematització, el mot *hematogen* fóra sinònim d'*hematopoètic*; ambdós indiquen «que genera sang». I caldria aplicar el mot *hematogènic* a allò (una disseminació, per exemple) que és produït per la sang o a través de la sang. — O. C.

CAPSES DE DRAGEES

Recordem que els medicaments específics van continguts en capsas, no «caixes». Tindrem, doncs, una capsa d'ampulles injectables o una capsa de dragees, per exemple.

El mot «dragea», que com sabem anomena el comprimit envoltat d'una coberta dura de sucre molt sovint acolorit, a fi de facilitar-ne o fer-ne més agradable l'administració, el trobem usat ja en aquesta mateixa acceptió per Eiximenis. «Aprés, ab fruyta secca e a la fi, deman dragea per repeembre los fums e per confortar l'estómech e per gitar de mi mateix ventositats qui's solen levar dins l'om». — C. D.

CORREU DEL FULL

¿No trobeu que amb els prefixos *pneumo-* i *pneumato-* no hi ha un criteri d'aplicació clar? ¿En quins casos hauríem de dir *pneumo-* i en quins altres *pneumato-*? J. C. M. (Barcelona).

Pneumo- és la forma prefixada del mot grec *pneumon* que significa pulmó; *pneumato-* és la forma prefixada de *pneuma*, *pneumatós* que significa aire. Així, si seguim un rigorós criteri etimològic, l'ús d'aquests prefixos no ha d'oferir cap dubte. Direm: *pneumoconiosi*, *pneumo-gàstric*, *pneumologia*, *pneumònia*, *pneumopatia*, etc.;

i *pneumatoartrografia*, *pneumatocele*, *pneumatoencefalografia*, *pneumatomediastí*, *pneumatopericardi*, *pneumatoperitoneu*, etc.

Si les altres llengües —unànimement— accepten la forma etimològicament incorrecta, haurem d'admetre-la també en el català, si bé com a forma no preferent o secundària.

El cas del mot *pneumotòrax* és especial; per l'etimologia hauria d'ésser *pneumatotòrax*, però —probablement per raons de cacofonia— l'ús ha imposat la forma etimològicament incorrecta o sigui el mot *pneumotòrax*.

REDACCIÓ: Salvador Alegret, Núria Aramon, Ramon Bacardí, Jordi Bosser, Jordi Carbonell i Pinyol, Oriol Casassas, Josep M. Costa i Molinari, Carles Domingo, Montserrat Inglès, Jordi Lleonart, Lluís Marquet, Angel Messeguer, Joan Picanyol i Martí Ruiz Altaba.

Passeig de la Bonanova, 47, segon pis, Barcelona (17).